

הרב אהוד אחיטוב

וידוי מעשר ויורשי הארץ

ראשי פרקים

הקדמה

- א. וידוי מעשר על ידי כהנים ולויים
1. ערי הלויים – נחלה, אחוזה
2. השוואת וידוי מעשר למקרא בכורים של כהנים ולויים
- ב. וידוי מעשר על ידי גרים
- ג. מקרא בכורים על ידי גר
1. הסוברים שגר אינו קורא מקרא בכורים
2. הסוברים שגר קורא מקרא בכורים
- ד. הבחנות בין מקרא בכורים לוידוי מעשר של גרים
- ה. וידוי מעשר ע"י גר שיש לו קרקע
- ו. וידוי מעשר על ידי נשים

הקדמה

בסיומה של פרשת וידוי מעשר נאמר: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו" (דברים כו, טו).

מפסוק זה למדו חכמים (משנה מעשר שני פ"ה מי"ג), שרק הזכאים לנחלה בארץ-ישראל יכולים להתוודות על מעשרותיהם, כלשון המשנה (שם מי"ד):

מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודים. אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ. ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו חלק בארץ. ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש.

המשנה נקטה בתחילה את אלו שמתוודים, כיוון שהם יכולים לומר "ואת האדמה אשר נתת לנו" בהיותם זכאים לרשת בארץ, לאחר מכן היא מזכירה את הגרים שאינם מתוודים משום שבפועל לא היו מנוחלי הארץ, ורק בסיום

וידוי מעשר ויורשי הארץ

הדברים דנה המשנה בכהנים ובלויים שמצד אחד לא קיבלו נחלה בארץ כשאר השבטים אך בפועל הם קיבלו ערים לשבת בכל ישראל.

במאמר זה ננסה להתבונן בהבחנה בין הישראלים, הכהנים הנשים והגרים, ביחס לירושת הארץ עם ההשלכה שיש לכך לאמירת וידוי המעשר, תוך השוואה לפרשת מקרא בכורים אשר גם בה מצויינת ירושת הארץ כתנאי לאמירתה.

א. וידוי מעשר על ידי כהנים ולויים

1. ערי הלויים — נחלה, אחוזה

השאלה אם כהנים ולויים יכולים להתוודות על מעשרותיהם, נובעת מכך שהם אינם מנוחלי הארץ כפי שמדגישה זאת התורה (במדבר יח, כ-כד):

ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל. ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד. ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות. ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה. כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה.

בספרי (במדבר קיט) נאמר שלשבט לוי לא יהיה שום זכות בארץ לאחר כיבושה:

בארצם לא תנחל בשעת חילוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בביזה, אני חלקך ונחלתך, על שולחני אתה אוכל, ועל שולחני אתה שותה....

מאידך, אף שבני לוי לא קיבלו נחלה בתוך בני ישראל מצווים בני ישראל לתת להם ערים לשבת (במדבר לה, א-ח):

וידבר ה' אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר. צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים

הרב אהוד אחיטוב

סביבתיהם תתנו ללויים. והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם. ...ואת הערים אשר תתנו ללויים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן. והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללויים.

לדעת הירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ה) מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי היא בשאלה האם לערי הלויים יש הגדרה מסויימת של נחלה, גם אם אינה כנחלת שאר השבטים.

כך נאמר בירושלמי עפ"י גירסת הרש"ס:

תנו — למחלוקת ניתנו, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אמר לבית דירה ניתנו. אתיא דרבי יוסי כרבי יהודה, ודרבי מאיר כדעתיה. דתנינן: מעלות היו שכר ללויים דברי רבי יודה. רבי מאיר אומר לא היו מעלות להן שכר.

הירושלמי מביא ברייתא ממנה מוכח שר' מאיר ור' יוסי נחלקו בשאלה האם הערים שניתנו ללויים ניתנו לנחלה או רק למגורים. והוא תולה זאת במחלוקתם האם יכולים היו הלויים ליטול שכר-דירה מהרוצחים בשגגה שגלו לערי הלויים. כפי האמור במשנה (מכות פ"ב מ"ח): "מעלים היו שכר ללויים דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר".

הרש"ס (שם) ביאר את המחלוקת בירושלמי שר"מ סובר שאין להם זכות ממונית משום שנאמר במתנות כהונה: "ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו", ואילו ר' יוסי מדייק שיש להם זכות ממונית מהאמור בפרשת ערי הלויים: "כל הערים אשר תתנו ללויים".

הפני משה (שם ה"ט ד"ה תני) מפרש הפוך את המושגים "למחלוקת ניתנו" ו"לבית דירה" ניתנו, וגורס באופן שונה בירושלמי, אך למעשה גם הוא מסביר את מחלוקת התנאים עפ"י אותו עיקרון:

ר' יהודה סבר דערי מקלט ניתנו להלויים לחלקם ולאחוזתם וזה כר' יוסי דהכא דאמר יש להן ערי מגרש ויכולין לומר אשר נתתה

וידוי מעשר ויורשי הארץ

לנו וה"נ מהאי טעמא סבירא ליה לר' יהודה במכות שם דמעלין
היו הרוצחים שכר ללויים לפי שהן ממש שלהן. ור"מ ס"ל לבית
דירה בלבד ניתנה להם ולא שיהא נחלתם ואחוזתם. והלכך
קאמר התם לא היו מעלין להן שכר. ומהאי טעמא סבירא ליה
במתני' דלא היו יכולין להתוודות שאין להם חלק בארץ וזהו
אתיא דר' יהודה כר' יוסי, ודרבי מאיר כדעתיה וכמו שכתבתי
הגי' כצ"ל.¹

אלא שמדברי הגמ' (מכות יג ע"ב) משמע שלא בכל הערים נחלקו ר"מ ור'
יוסי בשאלה אם מעלים היו שכר ללויים. לפי הסברו של רב כהנא, מחלוקתם
אם מעלים שכר ללויים, היא רק ביחס לשש ערי המקלט שציוותה התורה,
אך הדרים בשאר ארבעים ושתיים ערי הלויים, אין חולק על כך שהיו מעלים
שכר ללויים, וכלשון הגמ':

אמר רב כהנא: מחלוקת. — בשש, דמר סבר: (במדבר לה, יא) לכם
— לקליטה, ומר סבר: לכם — לכל צרכיכם, אבל בארבעים
ושתיים — דברי הכל היו מעלין להם שכר. א"ל רבא: הא ודאי
לכם — לכל צרכיכם משמע! אלא אמר רבא: מחלוקת —
בארבעים ושתיים, דמר סבר: (במדבר לה, ו) ועליהם תתנו — כי
הנך לקליטה, ומר סבר: ועליהם תתנו — כי הנך, מה הנך לכל
צרכיכם, אף הני נמי לכל צרכיכם, אבל בשש — דברי הכל לא
היו מעלים להן שכר.²

הקשה הגבורות ארי (מכות יג ע"א ד"ה אבל) הרי לפי הסבר זה שאפילו רבי
מאיר מודה ש"היו מעלין להם שכר", ושהקרקע שלהם, אם כן גם בענין וידוי
מעשרות צריך הוא לסבור שהם יכולים להתוודות, הרי "כיון דיש להם
ארבעים ושתיים ערי מקלט שניתן להם למחלוקת שפיר קרינן אשר נתת לי".

1. דברים דומים כותב בגבורות ארי מכות יג ע"א ד"ה אבל.
2. הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת הנפש ה, י, פסק למעשה שבמ"ב ערים העלו שכר ובשש
הערים לא העלו שכר, אך לא ציין אם פסק כר"מ אליבא דרבא או כר' יוסי ואליבא
דרב כהנא.

הרב אהוד אחיטוב

משום כך צריך לומר שלפי הגמ' במכות (יג ע"א) המחלוקת בין ר"מ ור' יוסי אינה בשאלת מעמד ערי הלויים, כי אם בשאלה האם בכדי להתוודות על המעשר, די בכך שתהיינה למתוודה איזו שהיא אחיזה בארץ שהתורה זיכתה לו, כמו אצל הלויים, או שצריך נחלה גמורה כמו אצל השבטים האחרים. כך נראה שהבין הריבמ"ץ (שם) כאשר פירש את דברי המשנה ומעשר שני פ"ה מי"ד) בלא שהביא את האוקימתא של הירושלמי:

ר' מאיר אומר: אף כהנים ולויים אין להן חלק בארץ ישראל, ואין מתוודין. ר' יוסי אומר מתוודין הן, לפי שיש להן ערי מגרש.

יתכן שהגמ' (מכות שם) ביארה את מחלוקתם באופן שונה, משום שכיוון שאין בפסוקים בפרשת ערי הלויים (במדבר לה, א-ח) איזכור מפורש שעריהם נחשבו להם לנחלה, ומאידך בפרשת מתנות כהונה (במדבר יח, כ) כתבה התורה במפורש שאין להם כלל נחלה בארץ.³ לפיכך לא קבלה הגמ' את הסבר הירושלמי שר' יוסי סובר שערי הלויים נחשבו לנחלתם.

יתכן גם שהגמ' מבארת שנקודת המחלוקת בין ר"מ ור' יוסי בשאלת וידוי מעשר על ידי הלויים, היא בשאלה האם העובדה שהם לא קיבלו נחלה גמורה בארץ ישראל, מונעת מהם לומר "ואת האדמה אשר נתת לנו", כפי שאכן סובר ר"מ. או שכיוון שבפועל הם קיבלו מ"ח עריכו לשבת, די בכך בכדי לאפשר להם לומר "ואת האדמה אשר נתת לנו", אף שאינה נחלתם הגמורה.

כך גם נראה מדברי האדר"ת בקונטרס אחרית השנים (פרק ד' הי"ז ס"ק ה' ד"ה אלא) שציין שהסברו של הירושלמי אינו מתיישב עם דברי הגמ' במכות (יג, ב).⁴

3. כך גם ניתן להבין את הסבר הרמב"ן, במדבר יח, כ לפסוק: "בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בארצם", שהדבר כולל גם את ערי הלויים: "בארצם לא תנחל — שתהיה נוחל חלקך כאחד מכל שבטי ישראל, וחלק — קטן לא יהיה לך בארצם כלל, כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל הן...".

4. אמנם יתכן לתרץ שהמחלוקת בין הבבלי לירושלמי היא רק בשיטת ר"מ האם ס"ל שבכל מ"ח ערי הלויים לא העלו שכר ללויים, וזה כשיטת הירושלמי. או שבר' ערים בלבד העלו שכר ללויים. הסבר זה אפשרי כיוון שלהלכה לא קי"ל כר' מאיר אלא כר' יוסי וכפי שפסק הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת הנפש י, ח, שרק בשש ערי הלויים לא שילמו להם הרוצחים בשגגה, אך במ"ב ערי הלויים האחרות הם נטלו שכר.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

2. השוואת וידוי מעשר למקרא בכורים של כהנים ולויים

תשובה לשאלה האם כהנים ולויים קוראים מקרא ביכורים, לא מצאנו במשנה. הבין מכך בקול הרמ"ז שהמחלוקת בין ר"מ לר' יוסי היא רק לגבי וידוי מעשר על ידי כהנים ולויים, ולא לגבי מקרא בכורים, משום שגם ר"מ מודה שהם יכולים לקרוא, כיוון שאין הדבר מותנה בירושת הארץ על ידי מביא הבכורים.

דברי קול הרמ"ז צריכים ביאור היות שמצאנו מחלוקת בין ר"מ ור' יוסי גם לגבי מקרא בכורים, בתוספתא (בכורים פ"א ה"ב):

ר' יוסה אומר מאיר היה אומר כהנים מביאין ולא קורין מפני שלא נטלו חלק בארץ. ואני אומר כשם שנטלו לויים כך נטלו כהנים בין מדבר מרובה בין מדבר מועט.

לפי דברי התוספתא ר"מ מודה שלויים קורים מקרא בכורים, והוא חולק רק בנוגע לכהנים, שהואיל ואין להם חלק בארץ, אין הם יכולים לקרוא במקרא בכורים את הפסוק: "כאשר נשבעת לאבותינו לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש". לעומתו סובר ר' יוסי שגם הכהנים יכולים לקרוא, הואיל והם זכו באותם מקומות שגרו הלויים.

יתכן לומר שבה גופא נחלקו התוספתא והמשנה בדברי ר"מ, האם הוא סובר שגם בבכורים כל מי שאינו בירושת הארץ אינו יכול לקרוא מקרא בכורים כפי שמשמע מהתוספתא, או שרק בוידוי מעשר דבר זה קיים אך לא במקרא בכורים כפי שמשמע במשנה.⁵

אולם גם אם לא נקבל את חילוקו של קול הרמ"ז ונאמר שגם בבכורים נחלקו ר"מ ור' יוסי, קיימת עדיין מחלוקת בין המשנה לתוספתא, מהי שיטת ר"מ בנוגע לוידוי מעשר על ידי לויים. מלשון המשנה (מעשר שני פ"ה מי"ד) משמע שר"מ סובר שכל שבט לוי נחשבים כמי שלא נטלו חלק בארץ, שהרי נאמר בה: "ר"מ אומר הכהנים והלויים אינם מתוודים לפי שלא נטלו חלק בארץ". לעומת זאת מלשון התוספתא (בכורים פ"א ה"ב) משמע שר"מ סובר שרק הכהנים "לא נטלו חלק בארץ", אך לגבי הלויים עצמם מודה

5. ויתבאר בהמשך בענין מקרא בכורים ווידוי מעשר על ידי גרים.

הרב אהוד אחיטוב

הוא לר' יוסי שהם יכולים לקרוא מקרא בכורים ובפשוטות הוא הדין לוידי מעשר.

כך למד האדר"ת בקונטרס אחרית השנים (פרק ד' וט"ז) ולהבנתו גם ר"מ מודה שהלויים יכולים לקרוא מקרא בכורים ויודוי מעשר, בשל מ"ח ערים הלויים שהתורה ציוותה לתת להם. רק בנוגע לכהנים הוא סובר שאינם יכולים לקרוא מקרא בכורים ויודוי מעשר, כיוון שאין להם שום חלק בארץ, אף שגם הם דרים בערי הלויים, זאת משום שאין להם זכאות בקרקע כמו ללויים.

אולם המנחת בכורים (בכורים פ"א ה"ד) מבאר שאין כאן מחלוקת בהבנת שיטת ר"מ, כשלפי גירסתו דברי ר"מ בתוספתא לענין בכורים תואמים את דבריו במשנה לגבי ויודוי מעשר. בשניהם חולק ר"מ על ר' יוסי ביחס לכהנים וללויים במידה שווה, ולדעתו כך הגירסה בתוספתא:

ר' יוסי אומר: אומר היה ר"מ כהנים ולויים מביאין ולא קורין מפני שלא נטלו חלק בארץ. ואני אומר כשם שנטלו ישראלים כך נטלו לויים וכהנים.⁶

כך סובר גם החסדי דוד (בכורים פ"א ה"ד ד"ה ר' יוסי) אלא שהוא ביאר כך גם בלא שינוי הגירסה בתוספתא. לדעתו המשנה הדנה בוידוי מעשר שני היא דעת ר"מ עצמו שאכן אינו מחלק בין כהנים ללויים ולדעתו שניהם נחשבים ככאלו "שלא נטלו חלק בארץ". ומה שבנוגע לבכורים וחילק בין כהנים ללויים לא אמר כן אלא בדעת ר' יוסי שאף אם ערי מקלט נחשבות כחלק בארץ, זה מובן רק ביחס ללויים ולא לכהנים, כיוון שאין להם כלל בעלות בקרקע של אותן ערים.

גם הר"ש ליברמן (תוספתא כפשוטה בכורים עמ' 826-827) סיבר שאין מחלוקת בין התוספתא למשנה, ואת ההבדל ביניהם הוא מסביר, שהתוספתא מדברת על מקרא בכורים, ואילו המשנה מדברת על ויודוי מעשר. בנוגע למקרא בכורים על ידי הלויים מודה ר"מ לר' יוסי שהלויים יכולים לקרוא

6. וכך נקט החזון יחזקאל (בכורים פ"א ה"ד ביאורים) לדעתם תשובת ר' יוסי "בין מדבר מרובה בין מדבר מועט" כוונתה שאין הבדל בין נחלה רגילה שנטלו הישראלים ובין ערי מגרש שהם נחלה מועטת שנטלו הלויים.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

מקרא בכורים, כיוון שדי בכך שיש להם חלק בארץ אף שהם קבלו אותו מישראל, כיוון ש"לענין בכורים לא איכפת לנו, אם יש להם חלק בארץ משלהם, או שקבלו משל ישראל". כראיה לכך הוא מביא מדברי התוספתא (בכורים פ"א ה"ד) ש"בני קיני מביאים וקורים", כאילו נטלו חלק בארץ,⁷ אף שהם לא היו שותפים בחלוקת הארץ, ורק ישראל נתנו להם מתנה מחלקם. לעומת זאת הכהנים אף לא קבלו מישראל חלק בארץ, ולא ניתן להם מקום בערי הלויים אלא לישיבה בעלמא.

שונה הדבר בוידוי מעשר אשר לגביו חולק ר"מ על ר' יוסי גם בנוגע ללויים, הואיל ובוידוי מעשר סובר ר"מ שצריך "נחלה בארץ משלהם, ולא ממה שנתנו להם ישראל". ועל כך השיב לו ר' יוסי "כשם שנטלו לויים כך נטלו כהנים בין מדבר מרובה בין מדבר מועט", וכביאור התוספתא כפשוטה, ש"ר' יוסי לשיטתו... שערי המגרש נחשבות לנחלה ממש", ממילא "הלויים נטלו משל ישראל כלומר מדבר מרובה, והכהנים נטלו משל לויים שהוא מדבר ממועט", לפיכך לדעתו הלויים והכהנים שניהם יכולים גם להתוודות וידוי מעשר כמו שהם יכולים לדעתו לקרוא מקרא בכורים.

הרמב"ם כתב בפירוש המשנה (מעשר שני פ"ה מי"ד): "והלכה כר' יוסי", וכן פסק הרמב"ם בהל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז: "...כהנים ולויים מתודים שאע"פ שלא נטלו חלק בארץ יש להם ערי מגרש". מאותו הטעם פסק הרמב"ם בהל' בכורים פ"ד ה"ג ש"כהנים ולויים מביאין וקורין מפני שיש להם ערי מגרש".

ב. וידוי מעשר על ידי גרים

כפי שנאמר במשנה (מעשר שני פ"ה מי"ד) הגר אינו מתוודה על המעשר. דין זה מבוסס על האמור בוידוי מעשר:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו ארץ זבת חלב ודבש (דברים כו, טו).

7. דיון מפורט יותר בפיסקאות הבאות.

הרב אהוד אחיטוב

וביאר הרמב"ם (פיהמ"ש שם): "לפי שנאמר בפרשת וידוי אשר נתת לנו לפיכך לא יתודה גר ולא עבד משוחרר כמו שביאר", וכן כתבו הרא"ש והריב"ם (שם), וכך פסק הרמב"ם הל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז:

ישראל וממזרים מתודים, אבל לא גרים ועבדים משוחררים מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר ואת האדמה אשר נתת לנו...⁸

לעומתם ציין הרש"ס (פ"ה הי"ד ד"ה מכאן אמרו) שהזיסרון בוידוי מעשר על ידי הגר נובע מכך שאין לו קרקע: "מדכתיב ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו, משמע דבשעת וידוי בעינן שיש לו למתודה קרקע". ואף אם יש לו קרקע אין היא קרקע של נחלת אבות: "וגריכו ועבדים אין להם חלק בארץ דכתיב לאלה תיחלק הארץ".

הבחנה זו מדגיש התפא"י (הלכתא גבירתא מעשר שני פ"ה מי"ד):

מוידוי זה מוכח דרק ישראל כהנים ולויים ואפילו ממזרים שלהן מתודים מדכולם נטלו חלק בא"י מאבותיהן. אבל גרים ועבדים משוחררים אף שיש להן קרקע שקנו לא נחלו מאבותיהם ולהכי לא יתוודו.

כלומר, אין אפשרות להתוודות וידוי מעשר למי שאין לו זיקה להנחלת הארץ וחלוקתה לשבטים.

8. במרכבת המשנה (מהדורת פלדהיים תש"ס) הל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז ד"ה ישראל, התייחס להבדלי הגירסאות בקשר לחלק מהפסוק אשר ממנו למד הרמב"ם מיעוט זה: "ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים כ' הרי הוא אומר ואת האדמה אשר נתת לנו" וכן הוא בדפוס יעסניץ ודפוס אמסטרדם אבל בדפוס ויניציא חדש וישן גרסינן הרי הוא אומר כאשר נשבעת לאבותינו, אלא שהמדפיס דפוס אמסטרדם הגיה עפ"י המשנה לרבינו ור"ש.

ג. מקרא בכורים על ידי גר

1. הסוברים שגר אינו קורא מקרא בכורים

במשנה בביכורים פ"א מ"ד נאמר שגר שקנה קרקע מישראל, מביא בכורים אך אינו יכול לקרוא מקרא בכורים:

אלו מביאין ולא קורין. הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא. וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלקי אבות ישראל. וכשהוא בבית הכנסת אומר אלקי אבותיכם. ואם היתה אמו מישראל אומר אלקי אבותינו.

מהמשנה משמע שסיבת הדבר נעוצה בכך שאינו יכול לומר: "אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", והיוצא מן הכלל הוא גר שאבותיו מצד אימו הם ישראלים גמורים, משום שיכול הוא לומר "אשר נשבע לאבותינו לתת לנו". כך נראה שסוברת הגמ' במכות יט ע"א:

אלא אמר רב אשי: כיון דאיכא בכורי הגר, דבעי למימר (דברים כ"ו) אשר נשבע [ה'] לאבותינו, ולא מצי אמר, לא פסיקא ליה.

לעומת זאת בתוספתא (ביכורים פ"א ה"ב), משמע שהיוצאים מן הכלל שיכולים לקרוא מקרא בכורים, הם דוקא הגרים מצאצאי יתרו: "בני קיני חתן משה מביאין וקורין שנאמר והיה כי תלך עמנו...". התוספתא לא התייחסה בדבריה לשאלה האם גר שאימו מישראל יכול לקרוא.

מאיך הירושלמי (ביכורים פ"א ה"ד) מביא ברייתא, ולפיה רבי יהודה סובר שגר קורא מקרא בכורים:

תני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא מה טעם כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היית אב לארם ועכשיו מיכן והילך אתה אב לכל הגוים רבי יהושע בן לוי אמר הלכה כר' יהודה אתא עובדא קומי דר' אבהו והורי כרבי יהודה....

הראשונים נחלקו כיצד ליישב את דברי המשנה, התוספתא, הירושלמי והגמ' במכות (שם).

הרב אהוד אחיטוב

ר"ת (ב"ב פא ע"א תוס' ד"ה למעוטי) נוקט כפשט המשנה, שגר סתם מביא ואינו קורא משום שאינו יכול לומר "אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו", ומוסיפים התוס' (שם) בשם ר"ת: "...ומכח ההיא משנה לא היה מניח רבינו תם לגרים לברך ברכת הזימון לפי שאינו יכול לומר שהנחלת לאבותינו ארץ טובה",⁹ וכך גם דעת הרשב"ם (ב"ב פא ע"א ד"ה למעוטי).

נראה שר"ת העדיף לנקוט כדברי המשנה בשל העדיפות שיש לה מול ברייתא, ומשום שכך נראה מדברי הגמ' (מכות יט ע"א): "כיון דאיכא גר דבעי למימר אשר נשבע לאבותינו ולא מצי אמר". משמע שהיא מכריעה כדברי המשנה, שסתם גר שאין אימו מישראל מביא ואינו קורא. באשר לשיטת הירושלמי החולקת, כתב ר"ת שאין ניתן להסיק מדבריו, משום שלדעתו לשונו משובשת באותה סוגיה.

דעת ר"י (ב"ב פא ע"א תוס' ד"ה למעוטי) שלא כדעת ר"ת, והוא מחלק עפ"י הבנתו בדברי הירושלמי (בכורים שם),¹⁰ בין תפילה וברכות בהם יכול הגר לומר "אשר נשבעת לאבותינו", לבין מקרא בכורים שהוא מנוע מלקוראו משום שאינו מנוחלי הארץ, ובשל כך אינו יכול לומר: "כי באתי אל הארץ אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו". לפיכך גר מצאצאי יתרו "בני קיני חותן משה", מביא בכורים וקורא כדברי התוספתא (בכורים פ"א), שבניו נטלו חלק בירושת הארץ כפי האמור: "ובני יתרו עלו מעיר התמרים" (שופטים א, טז). ר"י מבאר שאף אין כאן מחלוקת בין הבבלי לירושלמי בנידון זה, היות שהגמ' (מכות יט ע"א) מדברת על גרים משאר אומות שאין להם ירושה בארץ, ולפיכך נאמר בהם ש"גר מביא ואינו קורא". לעומת זאת הירושלמי (בכורים פ"א ה"ב) מדבר על גרים "מבני קיני חותן משה" אשר קבלו נחלה בארץ, ולפיכך יכולים לקרוא מקרא בכורים, כדברי התוספתא (שם).¹¹

9. אף שהתוס' (שם) מבארים את הגמ' (שם) באופן אחר.
10. וכך דעת הריטב"א בחידושו למס' ב"ב (פא ע"א) שכתב "וכן מעשים בכל יום שהגר מתפלל כשאר כל אדם ומברך על הארץ בברכת המזון כשאר כל אדם ומנהגן של ישראל תורה היא, וכן פירש ר"י ז"ל ועיקר", וכדבריו נקט גם הרשב"א (שם).
11. יש לציין שר"י סובר שאף שהמשנה (בכורים פ"א מ"ד) מדגישה שגר אינו יכול לומר "לאבותינו" מ"מ גם היא מודה שצריך הוא שייכות בירושת הארץ. ולכך לדעתה בכדי שגר יוכל לקרוא מקרא בכורים צריך הוא גם להיות מ"בני קיני חותן משה" וגם שאימו מישראל.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

ר"י מצמצם את מחלוקת המשנה והתוספתא לשאלה אם גר שאין אימו מישראל, והוא מבני קיני יכול לקרוא מקרא בכורים. המשנה סוברת שלא די בכך שהוא מנוחלי הארץ, כי צריך שתהיה אימו מישראל על מנת שיוכל לומר "לאבותינו", ואילו התוספתא ובעקבותיה הירושלמי סוברים שהמלה "לאבותינו" אינה הדבר המעכב את מקרא הבכורים של הגרים אם הם מנוחלי הארץ כצאצאי יתרו.

הנפק"מ בין שתי שיטות הראשונים הללו היא ההשוואה לוידוי מעשר. לשיטת ר"י נראה שהשוואה בין מקרא בכורים לוידוי מעשר היא מוחלטת, כיוון שגם בו "חלק בארץ" הוא תנאי בסיסי לאומרו, כפי שנאמר (מעשר-שני פ"ה מי"ד): "מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ". לעומת זאת לשיטת ר"ת ורשב"ם, אין התאמה בין מקרא בכורים לוידוי מעשר, כיוון שבמקרא בכורים העיכוב המפורש לגבי הגרים הוא משום שאינם יכולים לומר "לאבותינו", בעוד שבוידוי מעשר העיכוב המפורש לגביהם הוא "שאיין להם חלק בארץ".

המשותף לשתי השיטות הללו הוא שגר שאינו מביני קיני, וגם אין אימו מישראל, אינו יכול לקרוא מקרא בכורים.

2. הסוברים שגר קורא מקרא בכורים

הרמב"ם בפירושו למשנה (הוצאת מוסד הרב קוק) בכורים פ"א מ"ד ד"ה כל זה) כותב אף הוא כשיטת הר"י בתוס' שאין הלכה כדברי המשנה, אלא שבניגוד לדעת ר"י, סובר הרמב"ם כן גם בנוגע למקרא בכורים על ידי גרים:

אלא שפסק ההלכה מביא הגר בכורים וקורא, וסמכוהו למה שאמר ה' לאברהם כי אב המון גויים נתתיך, אמרו: לשעבר הייתה אב לארם עכשיו אב לכל העולם כולו. ולפיכך אפשר לכל גר לומר אשר נשבע ה' לאבותינו, מפני שאברהם אב לכל באי העולם לפי שלימד האמונה והדת.

יסוד זה הרחיב הרמב"ם בתשובותיו (שו"ת הרמב"ם סי' רצג) בתשובתו לרבי עובדיה גר צדק, כשנשאל אם יכול הוא לומר בתפילה "אלוקי אבותינו", ועל כך השיבו הרמב"ם:

יש לך לומר הכל כתקנם ואל תשנה דבר. אלא כמו שיתפלל

הרב אהוד אחיטוב

ויברך כל אזרח מישראל כך ראוי לך לבוידך ולהתפלל בין שהתפללת יחידי בין שהיית שליח צבור. ועיקר הדבר שאברהם אבינו הוא שלמד כל העם והשכילים והודיעם זת האמת וייחודו של הקב"ה ובעט בע"ז והפר עבודתה והכניס רבים תחת כנפי השכינה... לפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות וכל המייחד שמו של הקב"ה כמו שהוא כתוב בתורה תלמידו של אברהם אבינו ע"ה ובני ביתו הם כולם והוא החזיר אותם למוטב כשם שהחזיר את אנשי דורו בפיו ובלמודו כך החזיר כל העתידיים להתגייר בצואתו שציוה את בניו ואת בני ביתו אחריו. נמצא אברהם אבינו ע"ה הוא אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו ואב לתלמידיו וכל גר שיתגייר... כבר ראיה לזה ממטכת בכורים ופ"א מ"ד)... הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. זהו סתם משנה. והיא לר' מאיר ואינה הלכה אלא כמו שנתפרש בירושלמי... הנה נתברר לך שיש לך לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ושאברהם אב לך ולנו ולכל הצדיקים הנלווים אליו...

וכן פסק הרמב"ם בהל' ביכורים ד, ג:

הגר מביא וקורא שנאמר לאברהם אב המון גויים נתתיך הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה, ולאברהם היתה השבועה תחלה שיירשו בניו את הארץ, וכן כהנים ולוים מביאין וקורין מפני שיש להן ערי מגרש.

בעקבות זאת הקשו המשנה למלך (הל' בכורים ד, ג), והמעשה רוקח (הל' מע"ש ונט"ר יא, יז):

א. מדוע הרמב"ם פוסק כדעת הירושלמי נגד גמ' ערוכה במכות שגר מביא ואינו קורא?

ב. הרמב"ם לכאורה סותר את עצמו באותה הלכה: מצד אחד הוא מסביר שכהנים ולוים יכולים לקרוא מקרא בכורים, רק משום שיש להם "ערי מגרש", ומאידך הוא פוסק שגר יכול לקרוא מקרא בכורים אף שלכו"ע אין לו חלק בארץ!?

וידוי מעשר ויורשי הארץ

באשר לשאלה הראשונה, ביאר הערוך לנר (שם ד"ה כיוון) שאין הכרח שזו דעת הגמ' במכות, וזאת ע"פ דברי הריטב"א בסוגיה שם: "דמהכא אין ראיה לפסק הלכה, דהגמ' לא מפרש רק דברי ר' יוסי ור' ישמעאל והם ס"ל כרבנן דר' יהודה אבל לענין הלכה אפשר דגם גמ' דילן ס"ל דהלכה כר' יהודה"¹².

באשר לשאלה השניה חידש בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' סו ד"ה אבל מאוד) שאכן הרמב"ם סובר שרק גר שיש לו חלק בארץ יכול לקרוא מקרא בכורים. לדבריו "הרמב"ם מוקי למתניתין בבני קני חותן משה כדאיתא בירושלמי...". החידוש בדבר הוא שלמרות שהרמב"ם כתב בלשון סתמית ש"גר מביא וקורא", כוונתו היא דוקא לגר כזה שאבותיו קבלו נחלה בארץ.

הקושי בהסבר זה שהוא מנוגד לכאורה לדברי הרמב"ם בפירושו למשנה ובתשובתו שהבאנו לעיל, שם משמע שהוא מדבר על כלל הגרים, וכפי שגם הבין הרשב"א בחידושו למס' ב"ב (פא ע"א ד"ה ומיהו): "איכא מאן דאמר דאין הלכה כן אלא כל הגרים מביאין וקורין...ומגירסא זו שבירושלמי משמע **דבכל הגרים קאמר ולא בשל קני חותן משה**".

בהכרח לומר, שהרמב"ם סובר שכל הגרים מביאים וקורים, וכפי שנימק הרשב"א את שיטתו, שאע"פ שהגרים לא זכו בחלק בארץ, אין זו מניעה עקרונית אלא משום שבמציאות הם לא היו זכאים לכך בזמן חלוקת הארץ, ודינם כמו הקטנים בזמן חלוקת הארץ, שאף שלא נטלו חלק בארץ, בכל זאת הם יכולים לומר "אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו"¹³.

יסוד זה אומר הלחם יהודה (הל' בכורים פ"ד ה"ג ד"ה וי"ל) ביחס להבטחת הארץ לאבות, לאור העובדה שהיא נאמרה עוד בטרם שהקב"ה קרא לאברהם אב המון גויים. לפיכך לא חלה השבועה בפועל על הגרים, אלא למי שנקראו בניו בשעת הבטחת הארץ, שהם זכו בארץ "כמציאה והפקר דכל הקודם זכה" ולא מחמת שהגרים אינם ראויים לנחול. מסיבה זו לדעתו הם יכולים לומר "אשר נשבע ה' לאבותינו" שבמקרא בכורים.

12. וכן תירץ בפירוש יש סדר למשנה (בכורים פ"א מ"ד ד"ה והגר) עפ"י פירוש הרא"ש (בכורים פ"א מ"ד) שהגמ' (מכות יט ע"א) אליבא דר' יוסי ולא נפסקה הלכה כמותו.

13. וכן כתבו הרמב"ן ב"ב פא ע"א, והר"ן על הרי"ף (שם).

הרב אהוד אחיטוב

אלא שאף אם נבאר שגר יכול לקרוא מקרא בכורים אף שלא נטל בפועל חלק בארץ, עומדת בעינה קושייתו של המשנה למלך (הל' בכורים ד, ג) שהדבר סותר את דברי הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר יא, ז) שגרים אינם מתוודים על המעשר, משום ש"אין להם חלק בארץ".

ד. הבחנות בין מקרא בכורים לוידוי מעשר של גרים

ביישוב דברי הרמב"ם, להלן הסברים המבחינים בין הקשר שבירושת הארץ למקרא בכורים, לבין ירושת הארץ ויודוי מעשרות.

בין הבטחת הארץ לירושת הארץ

בשו"ת הרדב"ז חלק ה סי' רכ (א'תקפד), תולה זאת בהבדל שבין נוסח וידוי מעשר לנוסח מקרא בכורים:

אבל כי דייקת קראי תשכח דלא שוו להדדי. דגבי בכורים כתיב: "הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" (דברים כו, ג). ומשמע נשבעת לאבותינו דהיינו אברהם שהוא אב המון גוים לתת לנו ומהם אנו זוכים והרי הגר בכלל. אבל גבי מעשר כתיב: "אשר נתת לנו" (שם טו), והגרים אין להם חלק בארץ.

במקרא בכורים מוזכרת ירושת הארץ בהקשר של השבועה לאבות, ועל כן יכול הגר לומר "לאבותינו", שהרי גם הוא נכלל בין צאצאי האבות.¹⁴ לעומת זאת בוידוי מעשר מוזכרת ירושת הארץ בהקשר לנתינתה בימי יהושע, והגרים לא קיבלו נחלה בארץ.

אמנם גם בוידוי מעשר מוזכר הביטוי "כאשר נשבעת לאבותינו", אך לדעתו קיימות שתי סיבות מדוע אין להשוותו לביטוי "אשר נשבע ה' לאבותינו" הנאמר במקרא ביכורים:

14. ועי' בפירוש יש סדר למשנה (בכורים פ"א מ"ד ד"ה והגר ד"ה ובכנ ראיתי) שהרחיב בדבר.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

א. במקרא בכורים התתייחסות היא לשבועה לאבות על הארץ, לעומת זאת בוידוי מעשר התתייחסות בפסוק היא ל**נתינת הארץ לנו** דהיינו דור נוחלי הארץ, ואף שלאחר מכן מוזכרת גם הבטחת הארץ לאבות, אך המשפט "ואת האדמה אשר נתת לנו", מונע ממנו לומר את וידוי המעשרות, מאחר וה'**לא נתן לו חלק בארץ**.¹⁵

ב. לפי דרשת חז"ל במשנה (מעשר-שני פ"ה מט"ז) השבועה לאבות מתייחסת להמשך הפסוק, דהיינו שה' נשבע שהארץ תהיה חלב ודבש, ואין כאן התתייחסות בשבועה על עצם נתינת הארץ כפי שמצויין במקרא בכורים. לפי הסבר זה קריאת הפסוק צריכה להיות באופן זה: "וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, כאשר נשבעת לאבותינו: ארץ זבת חלב ודבש". האבות בהקשר זה הם דור באי הארץ בימי יהושע, שאין הגר מתייחס אליהם.

באופן דומה כתב הלחם יהודה (הל' בכורים פ"ד ה"ג ד"ה לכך נלענ"ד) באחד מהסבריו, וכן החסדי דוד (ביכורים פ"א ה"ג ד"ה ומסיים) שציין להסבר הרדב"ז וכתב שהוא "מלתא בטעמא", בלא לבאר את החילוק עצמו. אך בקול הרמ"ז (בכורים פ"א מ"ד ד"ה הגר) הרחיב בביאור הענין עפ"י ההסבר הראשון. שבוידוי מעשר יש הודאה מיוחדת על נתינת הארץ לנו, שהגר מנוע מלאומרה, אף שיש גם הודאה נוספת כללית על קיום השבועה לאבות. לעומת זאת בבכורים ההודאה היא רק על קיום השבועה לאבות שהבטיח להם את הארץ, שהגר יכול לכלול את עצמו בתוכה.¹⁶

באופן דומה ביאר מראה הפנים (בכורים פ"א ה"ד ד"ה הלכה כר' יהודה), אך הוא תולה זאת בשוני בין משמעות של המלה ל"אבותינו" האמורה במקרא בכורים, למשמעות המלה "לאבותינו" שבוידוי מעשר. במקרא בכורים נאמר: "כאשר נשבעת לאבותינו לתת לנו", וכוונתו לשבועה לאברהם אבינו, שהגר

15. הכס"מ (בכורים שם) ביאר שאף שאברהם הוא נקרא אב המון גויים והגרים הם בניו מכל מקום אין להם שייכות בארץ, כיוון שהארץ ניתנה רק לבניו ממש היינו זרע שלוש האבות.

16. לדעתו סובר הרמב"ם הל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יג שאף גר שאימו מישראל, אינו יכול להתוודות על המעשר משום שוידוי מעשר אין שייך לאומרו מי שהוא עצמו אין לו חלק בירושת הארץ. עפ"י חילוק זה חידש בקול הרמ"ז מדוע במס' בכורים ר"מ לא חלק על ר' יוסי בנוגע למקרא בכורים על ידי כהנים ולויים.

הרב אהוד אחיטוב

נכלל בתוכה כפי שביאר הירושלמי (בכורים פ"א ה"ד). אולם בוידוי מעשר נאמר: "לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו", וכוונתו לשבועה לדור הנכנסים לארץ, שיקבלו "ארץ זבת חלב ודבש". וכיוון שדור הנכנסים לארץ אינם מוגדרים כאבותיו של הגר, הוא מנוע מלומר פסוק זה, וממילא אין הוא יכול להתוודות על מעשרותיו.¹⁷

בין זכאות בקרקע לזכאות בארץ

בשו"ת שבות יעקב חלק ג סימן טו, ביאר באופן שונה את ההבדל בין מקרא בכורים לוידוי מעשרות. לדעתו רק בחלק מהפסוקים שבמקרא בכורים ובוידוי מעשר צריכה להיות התאמה למצבו האישי של המצווה לאומרם. כשבהעדר התאמה זו, אינו יכול לאומרם.

במקרא בכורים הפסוק שמבטא את מצבו האישי של מביא הבכורים הוא: "ועתה הבאתי מראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'" — פסוק זה מתייחס לקרקע שבבעלות מביא הבכורים ולא לחלק שיש לו בארץ ישראל. לפיכך די בכך שלאדם שמביא את הבכורים תהיה קרקע בבעלותו, בכדי לומר: "ועתה הנה הבאתי מראשית כל פרי האדמה אשר נתת לי ה'", כיוון שפסוק זה תואם את מצבו.

אמנם קיימים במקרא בכורים פסוקים נוספים ובהם דברי שבת והודאה כלליים לרבש"ע על ירושת הארץ, אך אינם באים לבטא את מצבו האישי של מביא הבכורים.

לעומת זאת בוידוי מעשר הפסוק המבטא את מצבו האישי של המתוודה הוא "וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו". פסוק זה יכול לומר רק בן למשפחה שקיבלה חלק בארץ, אף אם הוא עצמו לא קיבל בפועל חלק בארץ. אך גר אינו יכול לומר פסוק זה, משום שאין שם התייחסות לקרקע פרטית הנמצאת בבעלותו.

17. כך כתב גם הערוך לנר במכות יט ע"א ד"ה כיוון. ועל' בספר נר חיים (ירושלים תשמ"ז) עמ' צב-צד, המחדש שההבדל הוא על פי ההקשר של הביטוי "אבותינו" שבמקרא בכורים הפרשה מתחילה באבות: "וענית ואמרת, ארמי אובד אבי..." לפיכך הוא גם ממשיך אצלם, "כאשר נשבעת לאבותינו לתת לנו". לעומת זאת בוידוי מעשר, אין התייחסות מפורשת לאברהם יצחק ויעקב, והוא יכול להתפרש גם על דור באי הארץ, שאותם אין הגר יכול לקרוא "אבותינו".

וידוי מעשר ויורשי הארץ

בין לשון תפילה ללשון שבח

רבי אפרים הכהן בשו"ת שער אפרים (סי' יד ד"ה תשובה) ביאר באופן אחר את החילוק בין מקרא בכורים לוידוי מעשר:

כי שם בוידוי מעשר נאמר כאשר נשבעת לאבותינו בענין התפילה שמתפלל אחר הוידוי, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' ואם הוא גר אינו מן הראוי שישקר בתפילתו, לומר השקיפה וגו' כאשר נשבעת לאבותינו, וכמ"ש בגמ' דיומא גבי אנשי כנסת הגדולה שהדור שלפניהם... לא רצו לכזב בתפילתו, והוא הדין גבי התפילה אחר הוידוי שאומר השקיפה. ולאפוקי גבי וידוי בכורים לא נזכר שם שום תפילה רק שמתוודה ומספר בשבחו של מקום מה שעשה הניסים וכו'.

אולם רבי יהודה עייאש בספרו לחם יהודה (הל' בכורים פ"ד ה"ג ד"ה וראיתי) דחה חילוק זה וכתב:

ואחר המחילה מעפר כפות רגליו, אין חילוק זה עולה על הדעת דהיאך מצא ידיו ורגליו לומר דמקרא בכורים שהוא כתוב בתורה אין הלשון מדוקדק כמו וידוי, הא ודאי בדותא היא דמה שהוא כתוב בתורה אין חילוק בין דרך תפילה לדרך שבח דהא ודאי דגר מביא בכורים וקורא הוא מדאורייתא...¹⁸

אך במרכבת המשנה (הוצאת פלדהיים) על הרמב"ם בהל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז ביאר הבחנה זו באופן אחר. לפיו, במקרא בכורים כיוון שיש לאומרו דוקא בלשון הקודש, המלה "לאבותינו" מתפרשת כהבנתה בלשון הקדש שהיא לשון אדנות, והיא ניתנת גם להתפרש על אבות האומה.

18. במרכבת המשנה (הוצאת פלדהיים) על הרמב"ם בהל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז, ציין אף הוא לתירוצו של השער אפרים ש"אין קפידא במקרא בכורים שהוא שבח ויש קפידה טפי בוידוי מעשר דרך תפילה", וסיים: "זה דוחק".

הרב אהוד אחיטוב

לעומת זאת בוידוי מעשר שניתן לאומרו בכל לשון, המלה "לאבותינו" מתפרשת כמו בשאר הלשונות, ביחס לאבותיו מולידיזיו.¹⁹

ירושת הארץ בעבר וירושת הארץ בעתיד

המהר"ם בן חביב, בכפות תמרים (סוכה לח ע"א ד"ה ואגב עיוני) כתב שההבחנה ביניהם הוא שבמקרא בכורים נאמרה ירושת הארץ בלשון עתיד, דבר שנכון גם לגבי הגר הואיל ולעתיד לבוא ייטלו גם הגרים חלק בארץ (יחזקאל מז, כב-כג), לעומת זאת בוידוי מעשר ירושת הארץ היא בלשון עבר, ובעבר לא נטלו הגרים בירושת הארץ, מאחר והיא התחלקה רק ליוצאי מצרים.

אמנם גם במקרא בכורים מוזכרת נתינת הארץ בלשון עבר אך לדעת הכפות תמרים היא הודאה על הקרקע שקנה האדם ולא למה שקיבל מאבותיו, ולפיכך אין מניעה שהגר יאמר פסוקים אלו. באופן דומה ביאר גם רבי שבתי ב"ר יונה בשו"ת שי למורא (סי' נד ד"ה וי"ל).

כך גם כתב הלחם יהודה (שם: לכך נלענ"ד) כאחת משתי ההבחנות שיש לדעתו בין מקרא בכורים לוידוי מעשר. אולם הערוך לנר (מכות יט ע"א ד"ה שם כיוון) דחה הסבר זה. לפיו, כאשר נאמר "נתן" ביחס לארץ ישראל, הוא מבטא את ירושת הארץ, ולא קנין ממוני גרידא.

התוס' אנשי שם (בכורים פ"א מ"ד ד"ה מביא)²⁰ דחה חילוק זה, לאור דברי הרע"ב (בכורים פ"א מ"ה ד"ה שאין) שאשה אינה יכולה לקרוא מקרא בכורים

19. אמנם נראה שאין זו כוונת הרמב"ם ור"י שביארו שהירושלמי מבאר שהמלה "לאבותינו" שבמקרא בכורים מתפרשת ביחס לאבותיו הרוחניים של הגר דהיינו אברהם אבינו, ולא הסבירו שזהו לשון אדנות.

20. התוס' אנשי שם ביסס חילוק זה, שכאשר מופיעות המילים "אשר נתת לי" — בבכורים או בוידוי מעשר — בלא הקשר לשבועת ה' לאבות, משמעות הביטוי "נתנה" מהווה הודאה פרטית על הקרקע של מביא הבכורים או המתוודה. אולם כאשר מובאת המלה "נתנה" או "אשר נתת לנו" וכדו' בהקשר של שבועת ה' לאבות, היא מתייחסת לירושת הארץ. דבר זה מאפשר לחלק בין וידוי מעשר למקרא בכורים, כאשר בוידוי מעשר משמעותו שהאדם המתוודה מזדהה כאחד מנוחלי הארץ בעבר דבר שגר אינו יכול לאומרו. לעומת מקרא בכורים בו מתייחסת הנתינה לירושת הארץ בעתיד. אולם אף שהוא דחה חילוק זה נראה שהוא מסכים לחילוק של הרדב"ז והרמ"ז שהובא לעיל.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

משום "שלא נתחלקה הארץ לנקבות", ומכאן שגם מקרא בכורים מותנה בירושת הארץ.²¹

בתידושי הגר"ח הלוי על הש"ס (סטנסיל) "בדין גר מביא וקורא" סי' רצא, הקשה על הסבר זה, משום שלדעתו הלכה זו שגרים יטלו בעתיד בארץ, נאמרה רק בנוגע לשאר ארצות, שיוסיפו מישראל על ארץ ז' עמים: "דאי אפשר לומר דגרים יטלו חלק בארץ ז' עמים דהא גזיה"כ מפורשת בתורה "לשמות מטות אבותם" דגרים אינם נוטלים חלק בארץ ולא נלמדה רק לשעה (בחלוקת יהושע) אבל לא בארץ שנשבע לאבותינו....".

גם הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה או"ח ב סי' קיג, דחה את חילוקו של הכפות תמרים בין ירושת הארץ המוזכרת בלשון עתיד שבמקרא בכורים לבין זו המוזכרת בלשון עבר בוידוי מעשר. שאם כן, הכהנים והלויים היו יכולים לקרוא מקרא בכורים משום שלעתיד לבוא גם הכהנים יטלו חלק בירושת הארץ.²²

ירושת הארץ בקנין הגר וירושת הארץ בחלוקתה לישראל

לדעת הרב משה פיינשטיין (שם) אמירת הפסוק "אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" אפשרית על ידי הגר, משום שבעת שהוא קונה שדה בארץ-ישראל הוא זוכה בה לא רק כקנין ממוני אלא היא נחשבת לו כירושה מכח ההבטחה לאברהם אבינו שהגר הוא אחד מבניו. דבר זה הוא מדייק מהאמור בגמ' בגיטין מז ע"א, בדברי רבה שדרש מהפסוק: "כי לי הארץ — לי קדושת הארץ", ש"אין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשר". לפיו, הרמב"ם "מדייק מלשון אין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשר ולא

21. גם מדברי מרכבת המשנה ולעיל, נראה שאינו מקבל את החילוק בין לשון עבר ללשון עתיד.

22. ביחס לירושת הארץ בעתיד על ידי שבת לוי, נאמר בגמ' (ב"ב קכב ע"א): "ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים, שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים". וכתב האגרות משה שדוחק לומר שהרמב"ם חולק על כך, מחמת העובדה שלא ציין זאת בהל' מלכים ד, ח כשהביא את הגמ' (שם) שהנשיא שהוא מלך המשיח ייקח מישראל 1/13 מירושת הארץ, לא הזכיר את דברי הגמ' בבבא בתרא קכב ע"ב שהכהנים הלויים יטלו חלק בארץ. לדעת האג"מ הרמב"ם הבין שזה היינו הך, ולפיכך ציין רק החלק שקיבל הנשיא.

הרב אהוד אחיטוב

אמר סתם אין קנין להפקיע ממעשר, שרק לעכו"ם אין קנין אבל אם היה מציאות לאחד שאינו עכו"ם שבקנינו יפקיע ממעשר היה לו קנין אף שהיה נפקע ממעשר ע"י קנינו".

ההשלכה שיש להבנה זו היא שגר שקונה קרקע בא"י מפקיע את כח הבעלים הישראלים בה שמכחה התחיבו גידוליה בתרומות ומעשרות. אלא שהגר מחיל עליה חיוב תרומות ומעשרות מכח הזכות שהובטחה הארץ לאברהם ולבניו. מכח אותו קנין מיוחד יכול הגר לקרוא מקרא בכורים, ולומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת "לנו".

בכך נעוץ ההבדל בין מקרא בכורים לוידי מעשר. גוידי מעשר לא הוזכרה הנתינה לגרים מכח השבועה לאברהם אבינו אלא ההתייחסות לנתינה בעת כניסתם לארץ, דבר שאין הגר יכול לאומרו.

הסבר זה מבאר מדוע הכהנים לא היו יכולים לקרוא מקרא בכורים אילולא העובדה ש"יש להם ערי מגרש", כיוון שבשונה מן הגרים, קנין הקרקע על ידם אינו יוצר שינוי מהותי בקדושת הארץ לענין חיוב תרומות ומעשרות ובכורים. שהרי אף הם היו אמורים לקבל חלק בארץ כמו שאר ישראל "ורק כדי שיהיו מובדלין לעבודת ה' נלקח מהם חלקם בארץ וניתן לכל ישראל"²³.

בין ירושה בזכות אבות לירושה מכח מצוות הכיבוש

בחידושי הגר"ח הלוי על הש"ס (סטנסיל) "בדין גר מביא וקורא", סי' רצא כותב שהבחנה בין מקרא בכורים לוידי מעשר נובעת מכך שהזכות להיות שותף לחלוקת הארץ מצריכה שני תנאים:

א. ירושה מזכות אבות — "שהנוטל יטול בזכיית אברהם ומהלכה של 'ארץ ישראל מוחזקת בידינו מאבותינו', שנתנה לאברהם ולזרעו אחריו בדין ירושה היא מאבותינו, ומגזירת הכתוב: "לך אתננה ולזרעך".

23. בשונה מדברי הכפות תמרים, לדעת האגרות משה גם הקנין העכשוי של הגר הוא קנין במובן של ירושת הארץ, ומיושבת קושיית הערוך לנר שהקשה הרי בבכורים מוזכרת נתינה בלשון עבר ולא רק בלשון עתיד. כיוון שלדעת האגרות משה בבכורים הוא יכול לקרוא לא משום הירושה העתידית כי אם להיפך משום ההבטחה שבאה לידי ביטוי בקניינו העכשוי.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

ב. שותפות במצוות כיבוש הארץ — "למעשה ירושה וישיבה וזכיית ישראל על ידם. והיינו שהנוטל חלק בארץ יטול על ידי ירושה וישיבה דמהוות חלות שם מיוחדת, והלכה בפני עצמה".

הוא מנמק את דבריו על פי ההלכות הקשורות לחלוקת הארץ ולכיבושה עם המשמעות שיש לכך על חיוב המצוות התלויות בה:

דאף שארץ ישראל הייתה של ישראל עוד מימי אברהם לכל דיניה, והייתה ממון ישראל בקנינם מהלכה של מוחזקת בידינו מאבותינו — מ"מ לא נתקדשה ולא נעשית ארץ ישראל לענין מצוות התלויות בארץ עד שנכבשה על ידי יהושע ונתקיימה בה חלות של ירושה וישיבה. ומזה מוכח דלמרות העובדה שזכיית ישראל בארץ נשלמה ונגמרה עוד מימי אברהם, בכל זאת נאמרה הלכה של כיבוש ומעשה המקדש, דישראל זוכים בה על ידי ירושה וישיבה. והן הן המקדשות את הארץ ועושות אותה לארץ ישראל. והלכה של ירושה וישיבה נאמרה בגזירת הכתוב של "כל מקום אשר תדרוך כף רגלך...", ובגזירת הכתוב של "וירשתם אותה וישבתם בה", ועיקרה של קדושת הארץ ילפינו מפרשיות אלו.

לפיו, העדר אחד משני תנאים אלו מפקיעה מאדם מישראל את הזכות לקבל נחלה בארץ. אלא שבין אלו שלא נטלו חלק בארץ, לא אצל כולם הדבר נובע מאותה הסיבה, כדברי הגר"ח: "ישנם כאלו שלא נטלו חלק משום דלא ירשו את הארץ מאברהם, ולא נכנסו לכלל הבטחת הקב"ה 'לך אתננה ולזרעך', ולכלל ההלכה של 'ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו' וישנם כאלו דאף דשייכי לזכות אברהם וזרעו, ולהלכה של 'מוחזקת', מכל מקום אינם נוטלים חלק בארץ, משום דמופקעים המה ממצות וקיום ירושה וישיבה המקדשות את הארץ".

לדעתו החיסרון בגרים הוא דוקא משום שנתמעטו מההבטחה והשבועה לאברהם אבינו שלדעת הגר"ח נאמרה דוקא לזרעו ממש כשהוא מדייק זאת מהפסוק: "לשמות מטות אבותם ינחלו" (במדבר כו, נה), מפסוק זה למדים: "שנטילת חלק בארץ תלויה בזכות ישראל בארץ עפ"י דין 'מוחזקת בידינו

הרב אהוד אחיטוב

מאבותינו, וגרים דאינם נכנסים לכלל זכיה זו משום שאינם מזרעו של אברהם ממש, הופקעו מנטילת חלק בארץ".

מאידך בחלק השני של ירושת הארץ שהוא "וירשתם אותה וישבתם בה" אין הבדל בין ישראלים רגילים לגרים שהיו בזמן כיבוש הארץ שגם הם מצווים במצוות "והורשתם אותה וישבתם בה", "וגם על ידי כבוש וחזקת גרים בארץ ישראל [היא] מתקדשת לכל דבר, דהא בני כיבוש ניהו ודינם שווה לדין כל ישראל".

מחדש הגר"ח הלוי שאילולא הציווי המיוחד שבחלוקת הארץ "לשמות מטות אבותם ינחלו", אף הגרים היו זכאים להיות שותפים בחלוקת הארץ. כלומר, "אם היינו דנים רק מבחינת ירושה ושיבה היו גרים נטלים חלק בארץ, דלא גריעי בנידון זה מישראל. אלא דגר הופקע מדין 'ירושה היא מאבותינו' וזכות 'מוחזקת' מאברהם עפ"י גזירת הכתוב "לך אתננה ולזרעך" דהא אינו מזרע אברהם, ואינו בכלל זכיית ישראל עפ"י ההלכה של 'מוחזקת', ולפיכך אינו נוטל חלק בארץ אבל בנוגע לטעמא של 'ירושה ושיבה' דין הגר כדין כל אדם מישראל דישנו ונצטווה בירושה ועל ידי כיבוש חזקתו או ישיבתו ארץ ישראל מתקדשת".

כאן מתבטא לדעתו ההבדל בין מקרא בכורים לוידי מעשר:

דבידוי מעשר הרי ילפינן עיכובא דנטילת חלק מקרא "אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו", כמבואר במס' מעשר שני פ"ה מ"ג מי"ד כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש, מכאן אמרו ישראל ומזרים מתודים אבל לא גרים וכו' ואם כן אנו דנים על דין ירושה מאברהם ע"י שבעת הקב"ה והבטחתו "לך אתננה ולזרעך" עפ"י ההלכה של "מוחזקת היא בידינו מאבותינו"... וגרים ליתנייהו דאינם מזרעו של אברהם ממש... וגרים אינם מתודים... וגרים אינם נכנסים בכלל ההבטחה וזכייה זו. מה שאין כן בבכורים, הרי ילפינן עיכובא דנטילת חלק לענין קריאת מקרא "אשר נתת לי" כמבואר במס' בכורים (פ"א מ"ד), האפוטרופין והעבד והשליח והאשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ולא קורין שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה', ואם כן אין אנו דנים על ירושה מאברהם ודין מוחזקת אלא על עצם

וידוי מעשר וירשי הארץ

זכיית הארץ "אשר נתת לי" דהיינו על ידי מעשה ירושה וישיבה, ע"י כיבוש או חזקה ובנוגע לזכייה וחלות זו גרים איתנייהו ונשים ליתנייהו... ועל כן דינם להיפך דנשים איתמעטו מקריאה וגרים איתרבי, וכמו שכתבנו.

דברים אלו עומדים בניגוד לדברי הרמב"ם עצמו שהבאנו לעיל הסובר בניגוד לדעת ר"י שגר לא רק שיכול לומר "אבותינו" בנוסח התפילה אלא אף יכול לומר מקרא בכורים אשר נאמר בו "האדמה אשר נתת לנו" משום שהוא בכלל יורשי הארץ אשר ניתנה לנו עוד מימי אברהם. לפיכך הוא הסביר שהזכרת ירושת הארץ מציינת את הצד בירושת הארץ השייך גם בגרים שהוא הירושה והישיבה, לעומת הזכרת ירושת הארץ בוידוי מעשר שמציינת את הצד בירושת הארץ שבגללו אין לגרים חלק בארץ, והוא הירושה מכח ההבטחה לאבות ולזרעם אחריהם.

ה. וידוי מעשר ע"י גר שיש לו קרקע

המשנה ראשונה (מעשר שני פ"ה מי"ד ד"ה אבל לא גרים) חולק על הבחנה בין מקרא בכורים לוידוי מעשר ולדעתו כיוון שנפסק להלכה שגר יכול לקרוא מקרא בכורים שלא כסתם משנה (בכורים פ"א מ"ג), בכך נפסקה ההלכה שגר מתוודה וידוי מעשר ואין הלכה כסתם משנה (מעשר שני פ"ה מי"ד) הסוברת שגר אינו מתוודה.

כך סובר גם הלחם שמים (בכורים פ"א מ"ד ד"ה ולענ"ד), אך בשונה מדברי המשנה ראשונה. לדעתו יש הבדל בין גר לבין אדם מישראל בוידוי מעשר כשאין למתוודה קרקע בבעלותו. בעוד שבמקרא בכורים ההלכה היא שאדם שאין לו קרקע, אינו יכול להביא כלל בכורים, בין ישראל ובין גר. שונה הדבר בוידוי מעשר שם אין העדר בעלות על הקרקע מעכבת אדם מישראל לומר: "זאת האדמה אשר נתת לנו" האמורה בנוסח הוידוי. זאת משום שפסוק זה מתייחס לירושה הכללית של הארץ שכל אדם מישראל שייך בה גם אם באופן זמני אין לו קרקע, שהרי נאמר: "כי אחוזת היא להם" ודרשו חז"ל "שחוזרת אליו ביובל". מה שאין כן גר, אם אין לו קרקע בבעלותו, הוא אינו יכול לומר את הפסוק "זאת האדמה אשר נתת לנו" כיוון שגם אין לו שדה אחוזה החוזרת אליו ביובל מכח ירושת הארץ, וגם בפועל אין

הרב אהוד אחיטוב

לו קרקע בבעלותו. מדבריו יוצא שגם מי שאין לו שייכות בירושת הארץ יכול להתוודות וידוי מעשר.

יתכן שזו גם דעת המשך חכמה לדברים כו, טו (מהדורת ר"י קופרמן, עמ' רנה) המבאר שהסיבה שהגר אינו יכול להתוודות וידוי מעשר בשל העובדה שבנוסח הוידוי נאמר: "שמעתי בקול ה' אלקי", "ולא נאות לומר כן בעזרה לגר שהיה לו בעודו גוי אלהים אחרים. לכן בכווים שאומר "ה' אלוקיך" יכול לומר הגר".

יתכן שהמשך חכמה אמר הסבר זה משום שהוא הבין שאם גר יכול לומר במקרא בכורים "אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו" הוא הדין שיכול לומר כן בוידוי מעשר, אף שבפועל אין לו זכאות בירושת הארץ.

ו. וידוי מעשר על ידי נשים

לפי הגישה המקובלת על רובם המכריע של המפרשים שוידוי מעשר מותנה בירושת הארץ, היה צריך להיות שאף הנשים אינן מתוודות וידוי מעשר שהרי הן נתמעטו מירושת הארץ, עפ"י האמור בפסוק "לאלה תיחלק הארץ".

נראה שמטעם זה כתב בספר החינוך (מצוה תרז): "ונוהגת מצוה זו בזמן הבית ובזכרים", כלומר שנשים אינן יכולות להתוודות וידוי מעשר. וכן ביאר דבריו המנחת חינוך (מהדורת מכון ירושלים ס"ק כא ד"ה והנה נשים):

והנה נשים בודאי פטורות ממצוה זו דאין להם חלק בארץ, כמו שכתבנו לעיל בביכורים, וכן כתב הרב המחבר כאן דנוהג בזכרים.

והוסיף המנחת חינוך להקשות מדוע הרמב"ם התייחס רק לשאלת מקרא בכורים על ידי נשים כשפסק בהל' בכורים ד, ב כאשר מנה את הנשים בין אלו ש"מביאין ולא קורין", בעוד שלוידוי מעשר על ידי נשים, לא התייחס כלל כשפסק הרמב"ם בהל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז בסתמא ש"ישראל וממזרים מתודים, אבל לא גרים...", וסתם דבריו לגבי נשים. למנחת חינוך פשוט שאכן הרמב"ם משווה דין הנשים בוידוי מעשר לדין הנשים במקרא בכורים, משום שאינן בירושת הארץ. כמו שהן אינן קורות מקרא בכורים, כך הן אינן יכולות להתוודות על המעשר.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

באופן פשוט שאלה זו קשה גם על דברי המשנה (מעשר שני פ"ה מי"ד): "מכאן אמרו ישראל ומזורים מתודים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ". המשנה נקטה בסתמא: "ישראל... מתוודים אבל לא גרים", בלא כשכתבה שנשים אינן מתוודות, כפי שכתבה (בכורים פ"א מ"ה) במקרא בכורים שנשים מביאות ואינן קורות.

אלא שבנוגע לשאלה על דברי המשנה כתב המשנה ראשונה (מעשר שני פ"ה מי"ד ד"ה ולא עבדים) שהמשניות בבכורים ובמעשר שני משלימות אחת את השניה, ומלמדות שנשים אינן מתוודות וידוי מעשר. כלומר, כיוון שלמדנו את העיקרון שמי "שאינו לו חלק בארץ" אינו יכול להתוודות וידוי מעשר, שוב אין צורך למנות את כל הרשימה, והמשנה לגבי וידוי מעשר על ידי נשים, למדה זאת ממקרא בכורים על ידי נשים.

כראיה לדבריו מביא המשנה ראשונה מכך שאותה מחלוקת בין ר"מ ור' יוסי שהובאה במשנה (מעשר שני פ"ה מי"ד) לגבי וידוי מעשר של כהנים ולויים, אף שהיא קיימת גם בנוגע למקרא בכורים.²⁴ המשנה בבכורים לא ציינה זאת. לדעתו הדבר מהווה הוכחה שמי שאינו קורא מקרא בכורים גם אינו מתוודה על המעשר. כשהמשנה לא טרחה למנות את הפטורים והחייבים גם במקרא בכורים וגם בוידוי מעשר, אלא חלק מהם היא ציינה במקרא בכורים כמו האשה והשליח וכדו', וחלק היא ציינה בוידוי מעשר כמו הכהנים והלויים.

הסבר זה של המשנה ראשונה אף שהוא מיישב את דברי המשנה הוא אינו מיישב את לשון הרמב"ם שהשמיט נשים ואפוטרופוס ושליח מוידוי מעשר, ואילו לגבי כהנים ולויים הוא לא סמך על מה שכתב בהל' מעשר שני ונטע רבעי יא, יז, אלא חזר על כך בהל' בכורים ד, ג. אכן, על קושי זה נשאר המשנה ראשונה בקושיה.

אולם התוס' אנשי שם (מעשר שני פ"ה מי"ד ד"ה ולא עבדים) סובר שכלל לא פשוט לומר שנשים אינן מתוודות וידוי מעשר, ואף נראה שהוא נוטה לומר דוקא שהן מתוודות על המעשר. בדבריו הוא מסתמך על הבדלי הלשון בין

24. יש לציין שאכן המחלוקת מפורשת בתוספתא (בכורים פ"א מ"ב) כפי שהוזכר לעיל לגבי כהנים ולויים.

הרב אהוד אחיטוב

בכורים לוידי מעשר, וכן על כך שהם שייכות בקיום מצוות הפרשת תרומות ומעשרות:

מספקא לי אם הנשים מתוודות אף דאין יכולים לומר "אשר נתת לנו" וכדתנן גבי בכורים (פ"א מ"ה) דשמא יש לחלק בין "נתת לי" ל"נתת לנו". דהוה ליה כעין מה שכתבו הפוסקים והביאם הב"י (או"ח סי' תקפט) דיכולות הנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא "קדשנו וציוונו" כיוון שהאנשים נצטוו. וכ"ש במעשרות שהנשים חייבות דיכולות לומר אשר נתת לנו, דר"ל לכללות ישראל.²⁵

בדרך זו נקט בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' טו) כשלדעתו ההבחנה בין מקרא בכורים לוידי מעשר מתבססת על ההבדל בלשון הפסוקים. במקרא בכורים נאמר "האדמה אשר נתת לי ה'..." בלשון יחיד, לעומת וידי מעשר שנאמר "ואת האדמה אשר נתת לנו", בלשון רבים. מדברי השבות יעקב יוצא שלא כל מי שאינו מיורשי הארץ בפועל נתמעט מוידי מעשר, אלא רק מי "שאינו בכלל ישראל" של יורשי הארץ. כשנראה לבאר בכוונת דבריו, שכעין שמצאנו לענין איסורי חיתון כגון: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'...", שהגרים מותרים בהם, משום ש"קהל גרים לא איקרי קהל", לענין זה אף שהם ישראלים כשרים לכל דבר. הוא הדין לענין ירושת הארץ, אף שגם הוא ישראל גמור לכל דבר מ"מ הוא אינו נחשב "כלל ישראל של יורשי הארץ", ואינו יכול להתוודות ולומר: "אשר נתת לנו", כפי שהכהנים והלוויים לא היו יכולים לומר כן אילולא שיש להם ערי מגרש. לעומת זאת נשים אף שבפועל הן לא השתתפו בירושת הארץ, אך הן נכללות בכלל יורשי הארץ בכדי להתוודות ולומר "ואת האדמה אשר נתת לנו".

25. ולענ"ד צדיק הספק תלויים בשני ההסברים שכתב הוא עצמו (תוס' אנשי שם בכורים פ"א מ"ד ד"ה מביא) מדוע נשים אינן קורות מקרא בכורים: לפי הסבר אחד, נשים נתמעטו מהבאת בכורים בשל כך שלא נטלו חלק בארץ, ולכאורה הוא הדין בוידוי מעשר, שם לפי האמור לעיל מודגשת יותר השייכות לחלוקת הארץ של מביא הבכורים. אולם לפי ההסבר השני, נשים נתמעטו ממקרא בכורים משום שבכורים זוהי מצוות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות ממנה, לפי זה יתכן שהן יכולות להתוודות על המעשר, שהרי תרומות ומעשרות זוהי מצות עשה שאין הזמן גרמא, ואף אם ניתן להגדירה ככזו, מ"מ הן מחוייבות במצוה זו משום שבלעדיה הן יעברו על איסור אכילת טבל.

וידוי מעשר ויורשי הארץ

בשו"ת משפט כהן (סי' נו אות ב) הסתפק בשאלה זו, משתי סיבות:
א. לא ברור האם די בהבדלי הלשון בין מקרא בכורים לוידוי מעשר, ולאפשר לנשים להתוודות על מעשרותיהן, או שוידוי מעשר על ידי נשים דינו כמקרא בכורים על ידי נשים, שהן פטורות.
ב. וידוי מעשר היא מצות עשה הנוהגת בזמנים מסויימים, בשנה הרביעית ובשנה השביעית, ובשל כך הן נחשבות למצוות עשה שהזמן גרמא, ולכאורה נשים צריכות להיות פטורות מהן. או שמא אין כן בוידוי מעשר, מפאת היותו המשך למצוות הפרשת תרומות ומעשרות שהן מצוות החלות על גידולי הקרקע של ארץ ישראל, ובהן האשה חייבת כיוון שאינה יכולה להפקיע את החיוב שחל מעת זמן הגידול. לפיכך מחוייבות הנשים גם כן במצוות ביעור וידוי מעשרות, שהן פועל יוצא ממצות ההפרשה. המשפט כהן נשאר בספק ולא הכריע בשאלה זו.

לעומתו דעת החזו"א (דמאי סי' ב אות ז ד"ה נראה דאינו חייב) שנשים יכולות להתוודות על המעשר, מהטעם השני שהזכיר התוס' אנשי שם, כיוון שהן שייכות למצוה להפריש תרומות ומעשרות בדיוק כמו הגברים. זאת, מחמת העובדה שהן מצוות באותה מידה כמו הגברים באיסור אכילת טבל. ואף שלכאורה לביעור מעשר יש זמן קבוע בהגיע פסח של רביעית ושביעית, סובר החזו"א שאין מצוה מיוחדת לבער דוקא באותו זמן, לדעתו מועד ביעור מעשר הוא הזמן האחרון לנתינת המעשר, ועדיף לבער את התרומות ומעשרות בזמן הראשון שהוא יכול, ואין זו מצוות עשה שהזמן גרמא.²⁶

גם לדעת הגר"ח הלוי בחידושיו על הש"ס (סטנסטיל) "בדין גר מביא וקורא", סי' רצא נשים מתוודות על המעשר. על אף שאינן קוראות מקרא בכורים, עפ"י היסוד שהסביר ביחס לגרים, רק מן הכיוון השני:

לפיכך נראה דהקרא בוידוי מעשר "ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" קאי על דין מוחזקת וזכיית ירושת הארץ מאברהם, ונשים לא איתמעטו

26. ויש לדון בדבריו הרי אם וידוי מעשר זוהי מצוה נפרדת מביעור המעשר, הרי לכאורה ניתן לפתור נשים ממצוה זו. הן משום שזו מצוות עשה שהזמן גרמא, והן משום שגם אם היא תקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות אין הדבר מכריח אותה להתוודות.

הרב אהוד אחיטוב

מזכייה זו. מה שאין כן הקרא במקרא בכורים "אשר נשבע ה'
לאבותינו לתת לנו" מתייחס להבטחת הקב"ה לאברהם כי הארץ
תיכבש ותתקדש על ידי זרעו במעשה של ירושה ושיבה,
ומהבטחה זו הופקעו נשים.